

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0240

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Tabula Centesima Vigesima Tertia

De hondert drie- en twintigste Plaat

Ramum exhibet arboris *Oviferae*, floribus fructibusque onustum.

Ubi Litt. A. totum denotat fructum

B. Eundem dissectum, ut verus fructus in situ naturali conspiciatur.

C. Eundem exhibet exemptum.

Vertoont een Tak van de Ey-dragende Boom, met zyn bloemen en vruchten.

Alwaar Lett. A. een vrucht in 't geheel verbeelt.

B. Dezelve geopent, op dat de waare vrucht van binnen gezien wert.

C. Is dezelve daar uytgenomen zynde.

CAPUT QUADRAGESIMUM.

XL. HOOFDSTUK.

Lanius. Lani.

De Lanie-Boom.

HÆc species habetur illius arboris, quæ *Rex Amaroris*, seu *Soulamou*, supra libr. 2. descripta invenitur, cujus femina habetur, quum vero nimium inter sese differant, hic peculiari capite eam describere volui. Diu arbuscula est humilis, ac flagellis suis sæpius juxta alias ascendit arbores, tandem vero ad Pinangæ crassitiem excrescit, cujus truncus angulosus & irregularis est, ejus cortex ex cinereo rufescit, in ramis vero nigricat, ficcus est, ac succo fere destitutus. Ex infimo cortice radices quædam deorsum sese extendunt, quæ in fibrillas sese dividunt, uti in Varingæ trunco id conspiciatur.

Folia ad illa Canarii quodammodo adcedunt, suntque sicca, firma, a novem ad duodecim pollices longa, superius obtusa, seu subrotunda, quatuor & quinque pollices lata, atque solitaria circa ramulos brevibus insident petiolis, nervus medius utrimque protuberat, paucasque gerunt costas transversales, quæ circa oras divaricant, quarum interstitia tenuissimis venulis repleta sunt.

Flores progerminant ex longo, tenui, & recto petiolo, vix culmum crasso ac superius trifido, hujus summo tres insident flores ex quatuor petalis compositi, ad unguem fissi, ac parum extrorsum inflexi, coloris purpurascens, qui intus repleti sunt staminulis quibusdam luteis, antheras parvas gerentibus, in quorum centro pistillum erigitur rotundum, quod in fructum excrescit similem minori *Nannam* seu *reni*, vel instar semi-plenæ lunæ, qui inferius tenui sulco divisus est, ac planus, sed in medio protuberans, binos cum dimidio digitos transversales longus, binos latus, externe glaber, gilvus, tenuique pellicula tectus, mollis, & lanuginosus, sub qua putamen reconditur tenuibus ex fibris compositum, sed crassum, in cujus centro nucleus planus locatus est, qui in vetustis fructibus conquassatus sonitum edit, ejusdem cæterum formæ, albus, & ficcus: totus autem fructus amarissimus est, eundemque fere gerit saporem, quem *Rex amaroris* seu *Soulamoe Pohon*, unde & ejus species quoque habetur. Amarities diu manibus adhæret, si recentes tractentur fructus. Ex trunci vertice multi breves & intricati sursum & deorsum incurvi excrescunt rami, radices mentientes. Inferiores radices frequentissimæ sunt & intricatæ, quarum quædam juxta & supra solum proserpunt, instar *Mangiorum*.

Trunci & ramorum cortex primo salsus est, ac dein amarus. Lignum est pallidum, leve, & molle instar illius, quod *Rex amaroris* gerit, cum quo sapore convenit, quum observaverim similem amaritatem esse in radicibus, omnibusque trunci partibus, maximam vero in fructibus. Recens cæsum lignum amarum quoque spirat odorem, ad illum *Anticholerica* adcedentem.

Nomen. Latine *Lanius*, juxta Hitoensè *Lani*, Manipensibus generali nomine *Upas* dicitur. Ternatensibus *Onne Onne*.

Locus. In Hitoes regione occurrit circa *Wackalam* & *Lienam*, item in *Manipa* in litore veteris *Taniwaro*, uti & in parvis *Massavoy* insulis, semper in arenoso solo circa litora. In Ternata quoque reperitur, sed rarissime, in litore etiam, ejusque fructus ibi adhibentur contra *Choleram* seu *Upas*.

Ufus. Arbuscula est raro obvia, unde & paucis nota, ac primum mihi demonstrata ab Æthiopibus Hitoensibus. Ejus lignum ad tigna inutile est, fructus autem ejus excellenti pollet virtute Medica, cum vero

Soula-

MEn reekent dit voor een zoorte van *Rex Amaroris*, of *Soulamou*, boven lib. 2. beschreven, en houden hem voor het wyfken, dewyl by te veel daar van verschild, heb ik hem hier in 't byzonder willen beschryven. Hy blyft lang een laag boompje, en kruypt dikwils met zyne takken langs andere boomen, eyndelyk werd by zo dik als een *Pinang-boom*, boekig en ongeschikt van stam, met een schorse uyt den graawen na 't rosse trekkende, doch aan de takken swartachtig, droog, en zonder merkelyk zap. Uyt de onderste schorse schieten eenige wortelen na beneden, die zig in vezelingen verdeelen, gelyk men aan de *Varinga-stam* ziet.

De bladeren zyn die van de *Canary* eenigzints gelyk, droog, styf, van 9. tot 12. duymen lang, doch voren stomp of rond, 4. en 5. duymen breed, en staan enkelt rondom de takjes op korte voetjes, de middel-senuewe puyt ter wederzyde uyt, en heeft weinige dwers-ribben, dewelke zig omtrent de kanten zeer verdeelen, en de tuffen-plaatzen zyn met fyne adertjes dicht uytgeweven.

Het bloeyzel komt voort aan een lange, dunne, rechte steel, schaars een stroo-balm dik, die zig boven in drien verdeelt, dragende ieder deel een bloem uyt vier blaadjes gemaakt, die tot beneden toe van malkander splyten, en een weinig na buyten omgebogen zyn, van couleur na den paarre trekkende, van binnen uytgevult met eenige geele vezeltjes, met kleene nopjes boven op, staande op een rond kegeltje, waar uyt de vruchten worden, gelykende een kleene *Nannam*, of nier, of als een volwassene nieuwe *Maan*, met een kleene vooren aan den buyk, plat, doch in de midden uytbuylende, 2½ dwers-vinger lang, 2. dito breed, van buyten effen, vaal, en met een dun velken bedekt, sagt en wolachtig in 't gevoelen, daar onder legt een dundradige, doch dikke bolster, en in de midden een platten korf, dewelke in de oude vruchten schuyld, meest van dezelfde gedaante, wit, en droog; de gantsche vrugt is zeer bitter van smaak naar *Rex amaroris* of *Soulamoe Pohon* trekkende, daarom men het ook voor een zoorte daar van houd. De bitterheid blyft lang aan de handen kleven, als men de versche vruchten handelt. Uyt den bovensten stam, ziet men veele korte en verwerde takken op en neerwaarts gekromt, als of het wortelen waren. De onderste wortelen zyn zeer veel en door malkander ververt, waar van zommige langs, en boven den grond kruypen, gelyk aan *Mangi Mangi*.

De schorse van stam en takken is in 't eerst brak, daar na bitter. Het hout is bleek, ligt, week, als dat van *Rex amaroris*, met wien het in smaak overeenkomt, hoewel ik bevonden heb, dat eenderley bitterheid in de wortelen, en in alle de deelen des stams, doch de grootste in de vruchten is. Het versche gekapte hout heeft mede een bitteren reuk, na *Anticholerica* trekkende.

Naam. In 't Latyn *Lanius* na 't Hitoëze *Lani*, Manipes, met een gemeene naam *Upas*. Ternataansch *Onne Onne*.

Plaats. Men vind hem op het Landt van *Hitoe*, omtrent *Wackal* en *Lier*: Als mede op *Manipa*, op den strand van oud *Taniwaro*: Als mede op de kleene Eylandkens van *Massavoy*, altyd op een zandige gront omtrent de stranden. In Ternaten vind men hem ook, doch zeer zelden, mede op strand, en zyne vruchten gebruykenze tegens het bord of *Upas*.

Gebruik. Het is een boompje zelden te vinden, dierhalven ook nog weinig bekend, en 't is my 't eerst van de *Hitoëzen* Mooren getoont. Het hout deugt niet tot timmeren, maar de vrucht heeft een groote Medicinale kragt, 't op-

Soulamoe conveniente ad curandos illos, qui noxium quendam adsumserunt cibum, quod exploratum fuit in talibus hominibus, qui imprudenter venenatos ingererant *Boletos*, hisce primum nuclei ab alio cum *Siri Pinang* masticati exhibebantur, ipsorumque succus propinabatur, unde adsumptum venenum per vomitum rejiciebatur, atque tres hinc reconvalecebant, binæ vero feminæ peribant, vel quod nimiam comederant quantitatem, vel quod nimis sero medicamentum hoc ipsis subministrabatur; meo autem judicio melius fuisset, si fructus hi cum aqua essent contriti & propinati, suffocatio enim & adstrictio per *Boletos* exorta per *Pinangam* exacerbatur. Iidem quoque *Æthiopes* testantur, præstans esse remedium contra omnes venenatos pisces. *Manipæ incolæ* radicibus ejus ac fructibus utuntur in re Medica potissimum contra *Upas* seu *Choleram*, puto autem cunctas trunci partes in usum advocari posse, quum eundem gerant saporem atque odorem. Internus nucleus solus adsumptus secessum atque vomitum caussat.

Tabula Centesima Vigesima Quarta

Ramum exhibet *Lanii*.
Ubi Litt. A. Inferiorem trunci arboris hujus partem denotat.

CAPUT QUADRAGESIMUM PRIMUM.

Palacca. Caju Palacca.

Palacca altissima & vastissima est inter arbores silvestres, quæ in montibus coma sua supra alias sese elevat, ac si ipsarum princeps esset.

Incomptum & irregularem gerit truncum, non tantum crassum, sed angulis aliisque herbis obsessum, & cortice crasso ac fisso obductum: Ejus folia sunt magna & ampla, cum junioribus *Pangii* foliis convenientia, plerumque triangularia, & inferius rotundis auriculis donata, ubi & profunde sinuata sunt, ac petiolus inplantatur, qui in quinque sexve magnas explicatur costas, quarum binæ maximæ nervo medio proximæ, prope ortum angulum formant, qui in vetustis foliis quam maxime evanescit. Interstitia plurimis venulis transversalibus completa sunt, atque in inferiore insuper parte foraminula adparent punctata quasi. Folia vero ipsa novem & decem pollices longa sunt; immo quædam pedem, ac fere tam lata, læte viridia, glabra, & flaccida: Quodvis autem petiolo insidet longo, herbaceo, pentagono, sique dorsum non bina exhiberet latera, quadragonus is esset. Ramuli, ex quibus hi petioli inordinati excrescunt, sed arcte sibi juncti, tali quoque modo angulosi sunt, virides, molles, atque intus rubra repleti medulla: Folia ac petioli ingrati spirant odorem instar *Ricini*, atque recentes petioli viscosi quodammodo sunt, vetustarum vero arborum folia multo sunt minora, a septem nempe ad novem pollices longa, integra, nec angulosa, ac prope petiolum plana, nec sinuosa, ubi tres majores, ac bini minores concurrunt nervi: plurima vero simul irregularem modo ad ramorum extremum excrescunt parum sinuosa.

Ex foliorum alis simplices dependent pedunculi, plurimis referti flosculis, quorum concavi calices post flosculorum lapsum diu supersunt emarcidi.

Flosculi hi ex longis & extensis excrescunt racemis, qui flavescunt, & flosculis *Lingo* quodammodo similes sunt, sed magis aperti & inodori, hosce longi insequuntur fructus, siliquas *Cannæ fistulæ* fere referentes.

Arboris lignum ex crassissimis constat fibris, & per longitudinem striatum est, atque molle & fragile, circa terram non durabile, verum quodammodo, si siccum sit & elevatum; Silvas amat altas in remotis montibus, ac citissime in ineultam hanc excrescit arborem, sed non senescit ex communi regula, quod cito fit.

't opregte *Soulamoe* gelyk in 't genezen van die geene, die eenige schadelijke kost ingenomen hebben, 't welk by mynen tyd geprobeert is aan *Perfoonen*, die onvoorzichtig schadelijke *Campernoelien* gegeten hadden; denzelven wierden de korts eerst door een ander met *Siri Pinang* voorgeknouwt, en het zap daar van ingegeven, dewelke het ingenomen fenyn door braking dede uytwerpen, zo datter drie van opkwamen, maar twee *Vrouwen* stierven, om datze te veel gegeten hadden, of om datze te laat de *Medicyn* innamen; myns oordeels haddenze beter gedaan, dezelve vruchten met water te wryven en in te geven, want het worgen, dat de *Campernoelien* maken, ligtelyk door *Pinang* vermeerdert wert. Dezelfde *Mooren* zeggen, dat het ook kräftig zy tegens het nuttigen van alderhande schadelijke *Visschen*. De *Inlanders* van *Manipa* gebruyken de vruchten en wortelen tot de *Medicyn*e, meest tegens het *Upas* of *bord*, doch ik betrouw, dat men alle de deelen des stams gebruyken kan, als zynde van eenderley reuk en smaak. De binnenste korf alleen genuttigt, maakt purgeren en braaken.

De hondert vier- en twintigste Plaat

Vertoont een Tak van de *Lanie-Boom*.
Alwaar Lett. A. het onderste gedeelte van de stam dezes booms aanwyft.

XLI. HOOFDSTUK.

Palacca-Boom.

Palacca is een van de hoogste en grootste *Woutbomen*, die op de bergen gemeenlyk met zyn kruyn boven de andere uytsteekt, als of by de *beerschappy* daar over wilde hebben.

Hy heeft een woeste ongeschikte stam, niet alleen dik, maar vol hoeken en ruygte, beneden met een grove gescheurde schorsse: De bladeren zyn groot en breed, met de jonge bladeren van *Pangi* over een komende, meest driekantig, agter met ronde billen, en aldaar een diepe kloof makende, daar den steel uytgelaten word, en zig aldaar in 5. a 7. groote ribben verdeeld, waar van de 2 grootste, die de middel-zenuwe 't naast zyn, by haren uytgang een boek maken, die zig in de oude bladeren hoe langer hoe meer verliest. De tusschen-plaatzen zyn met veele dwersaderstjes uytgevuld, en daar en boven aan de onderste zyde ziet men kleene gaatjes, als of ze met spelden gesprikeld waren. Zy zyn lang 9. en 10. duymen, zommige ook wel een voet, en schiet zo breed, jeugdig-groen, glad, en slap. Ieder staat op een lange kruydachtige steel, dewelke vyfkantig is, doch zo de rug niet 2. kanten uytmaakte; zoude by vierkant zyn; de taksens, daar aan deze stelen zonder order, en dicht agter malkanderen staan, zyn ook also geboekt, groen, week, en van binnen met een rood merg uytgevuld. De bladeren en stelen hebben een onlieffelyken reuk, gelyk *Ricinus*, ook zyn de versche stelen wat kleviger in 't aantasten. Aan de oude bomen zyn de bladeren veel kleender, te weten van 7. tot 9. duymen lang, effene kanten, en zonder eenige hoeken, agter by den steel vlak, zonder bogt of inwyk, alwaar 3. groote, en 2. kleene zenuwen te zamen stoten: Zy staan zonder order, en veel op malkander aan 't uytterste der takken, die nog maar een weinig boekig zyn.

Uyt den schoot der bladeren hangen enkele stelen, bezet met het bovenstaande bloeyzel, welkers bolle kelkjes, na 't afvallen van de bloempjes; nog langer aan den steel droog blyven staan.

De bloemen komen voort aan lange en uytgebreyde trosfen, zynde ligt-geel, en 't bloeyzel van *Lingo* eenigints gelyk, doch meer uytgebreyd, en zonder reuk, daar op volgen eenige lange vruchten, de bouwen van *Canna fistula* eenigints gelyk.

Het hout is zeer grofdradig, in de lengte gestreept, week en bros, omtrent de aarde gansch niet durabel, maar eenigints als het droog en hoog staat. Zyn eygentlyke plaats is in 't hoge *Wout*, in 't afgelegene gebergte, by schiet haastig op tot zulk een woesten boom, maar komt tot geen grooten ouderdom, na den gemenen regel, quod